

ОСВІТНЬО-ВИХОВНІ ІДЕЇ ЯК ОСНОВА ВИХОВАННЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ

У статті розглядаються сучасні наукові підходи, які розглядають цінності як смислотворчі засади людського буття, маючи в основі культурологічні канони та педагогічне значення і досвід як "культурне ядро" проблеми вивчення. Звернення до визначеної системи загальнопедагогічних наукових підходів як до методологічної основи педагогічних досліджень дало змогу виділити й інтегрувати в контексті проблеми даної роботи такі аспекти: особистісний, особистісно-соціальний, культурологічний, аксіологічний та особистісно-діяльнісний, що надає змогу вчителю поширювати їх у власній системі виховання, та впливає на характер педагогічної діяльності.

Ключові слова: освітньо-виховні ідеї, виховання, цінності, загальнолюдські цінності, культура, "людина світу", культурологічний, аксіологічний, особистісний, особистісно-соціальний і особистісно-діяльнісний наукові підходи.

Дослідження освітньо-виховних ідей є гостро актуальним у часи зміни ціннісних орієнтирів розвитку суспільства, коли переосмислення соціально-педагогічних процесів та явищ активізує пошук їх об'єктивних методологічних основ. На новому рівні свого розвитку, як зазначає А. Бойко, педагогіка в своїй меті і змісті орієнтується на "людину культури", культурогенез нації, загальнолюдську аксіосферу [3, с. 63-86]. Особистість розглядається сьогодні як самоціль суспільства, причина і критерій усіх соціально-економічних перетворень. "Одне з головних завдань педагогіки полягає в науковому обґрунтуванні культурно-педагогічного освітньо-виховного простору, його змісту, організації, засобів, що забезпечить широку суб'єкт-суб'єкту взаємодію, саморозвиток особистості, її вільне самовизначення і повну самореалізацію" [3, с. 63-86]. У цих умовах зростає значення виховання як особистісно-соціального феномена, актуалізується пошук кращих зразків вітчизняного досвіду реалізації концепцій, підходів, парадигм виховання, заснованих на гармонійному формуванні людської особистості, активізації процесів самовиховання і самотворення індивіда, його життєвої самоактивності. Тому, базуючись на особистісному (І. Бех, Н. Бібік, Є. Бондаревська, О. Савченко та ін.) і особистісно-соціальному (А. Бойко, В. Сухомлинський та ін.) наукових педагогічних підходах, виховання розглядаємо як цілісний процес взаємодії (відносин) особистості, яка має природні, психологічні, індивідуальні та вікові особливості, з певними елементами соціального середовища, що опосередковані її самоактивністю [1; 2; 3; 4].

Мета даної статті полягає в обґрунтуванні освітньо-виховних основ системи загальнолюдських цінностей та напрямів їх реалізації у педагогічній діяльності.

Вагомим засобом гуманістичної концептуалізації сучасних проблем педагогіки, психології, соціології є культурологічний підхід, який завданнями виховання "людини культури" вважає опанування загальної та професійно-педагогічної культури, активне засвоєння знань та історичного досвіду, загальнолюдських і національних цінностей, педагогічних технологій. Опановуючи загальну та професійно-педагогічну культуру, особистість за кращими зразками минулого й сучасності реалізує у своїй діяльності культуротворчі засади освіти і педагогіки, адже педагогіка завжди відображає рівень культури суспільства [5].

Основи культурологічного підходу до освіти в новітній час розробляли Ш. Амонашвілі, Є. Бондаревська, О. Газман, І. Зязюн, В. Сластьонін, І. Якиманська та ін. Ці вчені створили теоретичні передумови для розробки проблеми культурологічного підходу у вихованні. В. Сластьонін вважає гуманітарну культуру, яка є результатом комплексу виховних впливів, "упорядкованою сукупністю загальнолюдських ідей, ціннісних орієнтацій і якостей особистості, універсальних способів пізнання та гуманістичних технологій професійної діяльності" [6, с. 120].

У сучасній педагогічній теорії і практиці культурологічний підхід розглядається у контексті загальнофілософського розуміння культури, коли педагогічні факти та явища аналізуються з урахуванням соціальних і культурних процесів минулого, сучасного та майбутнього. Такий підхід до дослідження проблем педагогічної освіти вимагає визначення сукупності теоретико-методологічних положень і організаційно-педагогічних заходів, спрямованих на створення умов для засвоєння та трансляції педагогічних цінностей і технологій, які забезпечують творчу самореалізацію особистості. Дослідження педагогічної освіти з урахуванням вимог культурологічного підходу потребує усвідомлення того, що головним системотворчим фактором становлення вчителя є формування його професійно-педагогічної культури. Це зумовлено тим, що у сучасних умовах конкурентноспроможним ресурсом діяльності педагога є не стільки спеціальні знання, технології навчання та виховання, скільки загальна і

професійно-педагогічна культура, яка забезпечує особистісний розвиток, вихід за межі нормативної діяльності, здатність вивчати, сприймати, створювати і передавати цінності.

Сучасна психологія і педагогіка ґрунтуються на тому, що природне входження індивіда в соціальне життя здійснюється через культуру, тому основним завданням вихователя стає створення культурного середовища для розвитку особистості дитини і надання їй допомоги у знаходженні свого місця в культурі, тобто – виборі цінностей, середовища життєдіяльності й способів культурної самореалізації. Людину, творчість, діалог Є. Бондаревська визначає головними цінностями культурологічної особистісно зорієнтованої освіти [3]. Метою такої освіти є виховання цілісної людини культури, здатної організувати своє життя у формах культурного буття. Оволодіння культурними цінностями і нормами допоможе особистості подолати суперечність між її природним і соціальним началом.

Концептуальними компонентами культурологічного підходу, за Є. Бондаревською, є: 1) ставлення до дитини як до суб'єкта життєдіяльності, здатного до культурного саморозвитку і самовизначення; 2) розуміння ролі педагога як посередника між дитиною і культурою, здатного ввести у світ культури і підтримати дитячу особистість у її індивідуальному самовизначенні у світі культурних цінностей; 3) бачення освіти як культурного процесу, рушійними силами якого є особистісні смисли, діалог і співробітництво його учасників у досягненні цілей їхнього культурного саморозвитку; 4) ставлення до школи як до цілісного культурно-освітнього простору, де живуть і відтворюються культурні зразки життя дітей і дорослих, продукуються цінності, здійснюється виховання людини культури [3].

Під цінностями розуміємо смислотворчі засади людського буття, які задають спрямованість і вмотивованість особистістю життєвих прагнень, орієнтирів для оцінки минулого і проектування майбутнього, діяльності, вчинків [7]. Цінності впливають на загальний спосіб дії. Для вирішення завдань виховання загальнолюдських цінностей важливе не тільки опанування культурно-педагогічної спадщиною, а й залучення педагога як суб'єкта культури до процесу інноваційної педагогічної діяльності. Роль культурологічного підходу в теорії та практиці професійної педагогічної освіти полягає в тому, що дослідження педагогічних проблем здійснюється у контексті загальнофілософського розуміння культури на рівні буденної та теоретичної свідомості. У буденній свідомості культура представлена неоднозначно: по-перше – це щось нормативне, задане як зразок для представників певного суспільства чи професійної групи; по-друге – вона ототожнюється з освіченістю, інтелігентністю людини; по-третє – її пов'язують з характеристикою місця та способу життя людини. Сучасна культурологія досить повно проаналізувала еволюцію поняття "культура" та зробила висновок: розуміння культури та перспектив її розвитку пояснюється не тільки теоретико-пізнавальними, методологічними причинами, але й залежить від професійних, соціальних настанов дослідників.

Сучасні вчені визначають три напрями вивчення культури, що розглядають її: як сукупність матеріальних та духовних досягнень і цінностей; як специфічний спосіб людської діяльності; як процес творчої самореалізації сутнісних сил особистості. Це дає підставу говорити про необхідність доповнення культурологічного методолого-теоретичного підходу аксіологічним та особистісно-діяльним.

Стосовно аксіологічного наукового підходу вчені підкреслюють те, що особистість постійно перебуває у ситуації моральної, естетичної, світоглядної оцінки подій, постановки завдань, пошуку й прийняття рішень та їх реалізації. Зміст життєдіяльності особистості визначається її спрямованістю на осмислення ціннісного ідеалу людського пізнання та актуалізацію у першу чергу загальнолюдських цінностей. Сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством, і є сутністю культури. Людина завжди діє в межах людських цінностей (у рамках певної культури), будучи одночасно об'єктом культурного впливу і суб'єктом (творцем) цінностей. Аксіологічний науковий підхід дає змогу досліджувати проблеми, які стосуються сутності цінностей, їх ролі в житті та діяльності людини, об'єктивних та суб'єктивних компонентів структури цінностей. Пізнання сутності цінностей як компонента культури допомагає розкрити значення цієї категорії для аналізу педагогічного досвіду і реальності. Цінності, виконуючи функцію стимулів, створюють умови для реалізації особистісної активності, пізнання механізму виникнення та розвитку потреб, допомагають зрозуміти культуру та рівень освіченості суспільства і людини.

Загальнолюдські (або "вищі") цінності – життя, здоров'я, любов, освіта, праця, мир, краса, батьківщина, добробут і самодостатність людини – завжди привертати увагу людей у різні часи. "Моральні, естетичні, економічні, правові та інші цінності характеризують особистість, а їх розвиток є основним завданням педагогіки", – сверджують В. Лозова і Г. Троцько [4, с. 14].

На побутовому рівні найчастіше поділяють цінності на матеріальні (їх іноді називають благами – економічні, технічні, вітальні) та духовні (релігійні, моральні, естетичні, правові, філософські, політичні тощо). Під загальнолюдськими цінностями розуміємо ідеали, символи, зразки, регулятивні ідеї, що їх виробило людство впродовж тривалих періодів розвитку, які є закріпленими в нормах життєдіяльності значних груп людей. Проте необхідно пам'ятати, що цінності досліджуються стосовно конкретних історичних обставин. Вагомою є класифікація загальнолюдських цінностей, запропонована Є. Бондаревською:

- виховання гуманної особистості (милосердя, порядність, доброзичливість, терпимість тощо);
- виховання вільної (самодостатньої) особистості (свобода, самосвідомість, самостійність);

– виховання "людини культури" (знання і дотримання традицій, інтелігентність, засоби комунікацій, знання мов тощо);

– виховання творчої особистості (життєтворчість, розвинений інтелект, знання, вміння, навички тощо);

– виховання духовної особистості (потреба пізнання світу і себе, потреба в красі, потреба в духовних ідеалах та ін.);

– виховання моральної особистості (честь, гідність, совість, відповідальність, поняття про обов'язок, повага до людей та ін.) [3, с. 10-11].

До цієї класифікації додамо сучасну педагогічну потребу виховання "людини світу" з універсальними цінностями правди, свободи, миру, справедливості, рівності, правосвідомості та демократії. Причому, технологічно реалізація даної класифікації цінностей в індивідуальній виховній системі вчителя чи навчального закладу матиме особистісний (властивий неповторній особистості конкретного учня) та соціальний (відповідний до умов освітнього середовища) технологічні аспекти.

Особистісно-діяльнісний методолого-теоретичний підхід базується на баченні культури як специфічного способу людської діяльності. Виділення "способу діяльності" як вихідного поняття змушує вчених звернутися до категорії "діяльність" та до проблеми співвідношення культури і діяльності. Засвоєння особистістю культури передбачає засвоєння нею способів практичної діяльності і навпаки. Будь-який суттєвий результат педагогічної діяльності впливає на становлення і розвиток професійної культури педагога. У процесі педагогічної діяльності оновлюються цінності, змінюються їх якісні і кількісні характеристики. Володіння системою способів і прийомів, які складають технологію педагогічної діяльності, є показником сформованості педагогічної культури. Тому, визначаючи рівень сформованості культури, важливо враховувати не тільки особливості особистості, але й особливості розвитку її діяльності, адже людина може володіти змістом цінності, та не впроваджувати її у своєму житті. Пізнаючи педагогічну реальність за допомогою знань, умінь та навичок як індивідуально засвоєних елементів суспільного досвіду, учитель одночасно створює нові форми і способи діяльності. Тому для вирішення завдання формування цінностей педагогами використовуються такі методи, як навчання аксіом про сутність, значущість цінностей; постійне акцентування уваги людини на її позитивних цінностях, необхідності їх утвердження у суспільних стосунках; формування моральних почуттів як засобів самооцінки власних дій; шанобливе і водночас вимогливе ставлення вихователя до вихованця; спонукання до вироблення і відстоювання почуття власної гідності; знання культури, традицій, звичаїв, віри свого народу і народів світу; володіння засобами комунікації; розширення світогляду; знання історії своєї родини тощо.

Особистісно-діяльнісний науковий підхід розглядає культуру як процес творчої самореалізації особистості. У культурі формуються і проявляються сутнісні сили суспільства й окремих особистостей. Існуючи об'єктивно та маючи відносну автономність, педагогічна культура функціонує через суб'єктивний світ окремого вчителя, ціннісний простір якого становить образ світу як образ педагогічної реальності. Своєрідною спробою аналізу педагогічної культури є науково-біографічні дослідження, у яких розкривається розуміння культурно-історичної детермінації творчості. Сьогодні біографічний метод може успішно використовуватися для проведення порівняльного аналізу структури педагогічної діяльності, простеження зв'язку ідей і результатів роботи видатних персоналій минулого, допомагає виявити тенденції розвитку педагогічної культури в її особистісно-творчому вимірі. Взаємозв'язок творчості і педагогічної культури пояснюється тим, що творчість органічно притаманна педагогічній діяльності. Форми і способи прояву творчості в роботі вчителя тісно пов'язані з формуванням педагогічної культури, а розвиток педагогічної культури суспільства зумовлюється мірою творчого підходу особистості до власної діяльності. Отже, особистісно-діяльнісний підхід у педагогіці вимагає визнання особистості як продукту суспільно-історичного розвитку, носія культури, її унікальності, права на повагу, що передбачає у вихованні опору на природний процес саморозвитку здібностей, творчого потенціалу, самовизначення, самореалізацію, самоствердження, створення для цього відповідних умов [4, с. 15]. У той же час першоджерелом педагогічної творчості є можливість у процесі історико-педагогічних досліджень вивчати діяльність персоналій як активного творця, суб'єкта пізнання, праці, спілкування, власного розвитку, еволюції системи цінностей, що є прикладом для сучасних педагогів.

Таким чином, звернення до визначеної системи загальнопедагогічних наукових підходів як до методологічної основи педагогічних досліджень дало змогу виділити й інтегрувати в контексті проблеми даної роботи такі методолого-теоретичні аспекти: особистісний, особистісно-соціальний, культурологічний, аксіологічний та особистісно-діяльнісний. У ході своєї діяльності учитель оволодіває відповідними ідеями та концепціями, які мають значущість для суспільства і виступають як педагогічні цінності. Історія школи і педагогічної думки – це процес постійної оцінки, переосмислення, встановлення цінностей, перенесення відомих ідей і педагогічних надбань у нові умови. Уміння в старому, давно відомому побачити нове та гідно його оцінити становить невід'ємний компонент педагогічної культури вчителя і викладача. Технологічний компонент професійно-педагогічної культури включає в себе способи і прийоми педагогічної діяльності з виховання цінностей в учнів. Цінності педагогічної культури освоюються і створюються особистістю у процесі діяльності, що підтверджує нерозривність зв'язку культури і діяльності. Категорія "педагогічна технологія" розкриває способи і прийоми, що історично змінюються, пояснює спрямованість діяльності залежно від відносин, які складаються в суспільстві. Особистісно-творчий компонент професійно-педагогічної культури

передбачає механізм оволодіння нею та її втілення у творчому акті. Вивчаючи загальнолюдські цінності інтегруючи та оволодіваючи ними як підґрунтям власної педагогічної культури, вчитель може поширювати їх у власній системі виховання, що визначається якостями його особистості, актуальними потребами його учнів і впливає на характер педагогічної діяльності.

Отже, дослідження освітньо-виховних ідей є актуальним та має ґрунтуватися на засадах культурологічного, аксіологічного, особистісного, особистісно-соціального і особистісно-діяльнісного методолого-теоретичних підходів, які розглядають цінності як смислотворчі засади людського буття, що задають спрямованість і вмотивованість особистістю життєвих прагнень, орієнтирів для проектування діяльності, оцінки минулого досвіду і перспектив самоздійснення. Моральні, естетичні, правові та інші цінності характеризують особистість, а їхній розвиток є основним завданням гуманістичної педагогіки сьогоденні.

Використані джерела

1. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: навч.-метод. посіб. / І.Д. Бех. – К. : ІСДО, 1998. – 204 с.
2. Бойко А.М. Сутність, закономірності та принципи виховання і самовиховання як особистісно-соціального явища / А.М. Бойко // Педагогіка. Інтегрований курс теорії та історії: навч.-метод. посіб. для закл. вищої пед. освіти 3–4 рівнів акредит. / за ред. А.М. Бойко; Полт. держ. пед. ун-т імені В.Г. Короленка. – К.; Полтава, 2004. – С. 63–86.
3. Бондаревская Е.В. Теория и практика личностно-ориентированного образования / Е.В. Бондаревская. – Ростов-на-Дону: изд-во Ростовского педагогического ун-та, 2000. – 352 с.
4. Лозова В.І. Теоретичні основи виховання і навчання : навч. посіб. / В.І. Лозова, Г.В. Троцько. – Х.: ОВС, 2002. – 400 с.
5. Олійник О.В. Культурологічний підхід як наукова основа розвитку теорії та практики педагогічної освіти / О.В. Олійник // Наукові праці ЧДУ імені Петра Могили. – Т. 50, Вип. 37. – (Серія "Педагогічні науки"). – Режим доступу: <http://bibl.kma.mk.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2006/50-37-6.pdf>
6. Слостенин В.А. Общая педагогика : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. завед. / В.А. Слостенин, И.Ф. Исаев, Е.Н. Шиянов ; под ред. В.А. Слостенина. – М. : Владос, 2003. – Ч. 1. – 256 с.
7. Философский словарь. – 5-е изд., перераб. и доп. – М.: Политиздат, 1986. – 590 с.

Вунтучук Р.

EDUCATIVE IDEAS AS THE BASIS FOR EDUCATION UNIVERSAL VALUES

This article reviews new scientific approaches that consider value as create meaning foundations of human existence having basis cultural canons and pedagogical value and experience as a "cultural core" problem study.

Appeal to the established system of general scientific approaches as a methodological basis of educational research made it possible to isolate and integrate in the context of this study the following aspects: personal, personal-social, cultural, axiological and personality and activity. Studying human values and integrating mastering them as the basis of its own pedagogical culture, the teacher can distribute them in their own education system, which is defined as its personality and affect the nature of educational activities.

This proves that the research educative ideas are important and should be based on the principles of modern methodological and theoretical approaches that consider value as create meaning foundations of human existence.

Key words: *educational ideas, education, values, human values, culture, "man of peace", cultural, axiological, personal, personal-social personality and activity and scientific approaches.*

Стаття надійшла до редакції 23.01.2015